

Сьох К.Я.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ

Ященко Т.О.,

здобувач магістратури
Національної академії внутрішніх справ

УДК 342.72

DOI <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2020.4.4>

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ЛЮДИНИ НА ЖИТТЯ ТА ЕВТАНАЗІЮ: ДОСВІД КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

*Нікому, навіть за бажанням, не дам смертоносної
отрути, і нікому не буду її радити...*

Гіпократ

Нині логічно, що право на життя розглядається не лише як право на примітивне біологічне існування, а і передусім як право на гідне існування людини, яка має реальні конституційні гарантії забезпечення й інших прав, тісно пов'язаних і доповнюючих право на життя.

У сучасних умовах зростає потреба в забезпеченості конституційного права людини на життя, закріпленого у ст. 27 Конституції України, від рівня забезпечення низки суміжних, тісно пов'язаних прав, зокрема права на безпечне для життя довкілля, права вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту (ст. 50 Конституції України), право на охорону здоров'я (ст. 49 Конституції) тощо [1, с. 117].

Безперечно, право на життя має складний та комплексний характер. Традиційно це право зараховують до особистих прав, однак є й інші думки. Зокрема, П.М. Рабінович називає його фізичним правом, поряд із правом на безпечне довкілля, медичне обслуговування і пояснює це тим, що вони необхідні для фізичного існування людини, задоволення її біологічних, матеріальних потреб [2, с. 11].

Деякі вчені, як М.П. Тиріна, виокремлюють біологічні права людини, називаючи право на життя базовим біологічним правом. Існує чимало наукових підходів до визначення елементів змісту права на життя. Відповідно до найбільш традиційного підходу це право складається із невід'ємності права на життя, заборони свавільного позбавлення життя, права на позбавлення життя внаслідок неминучої потреби застосувати силу [3, с. 205].

Якраз зазначені елементи змісту конституційного права людини на життя знайшли своє втілення в нормативному закріпленні відповідного права. Так, класичним негативним зобов'язанням із захисту цього права виступає заборона свавільного позбавлення життя, яка міститься, зокрема, у ст. 27 Конституції України та ст. 6 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року. Дещо інакше ця заборона виражена в Конвенції про захист

прав людини та основоположних свобод, яка прямо визначає випадки, коли позбавлення життя є правомірним.

Відповідно до Конвенції позбавлення життя вважається правомірним, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили:

1) для захисту будь-якої особи від незаконного насильства;

2) для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою;

3) у процесі вчинення правомірних дій для придушення заворушення або повстання (ч. 2 ст. 2) [4, с. 1].

Також Конвенція передбачає можливість застосування смертної кари на підставі вироку суду (ч. 1 ст. 2) [4, с. 1], однак протоколами від 28 квітня 1983 р. № 6 та від 3 травня 2002 р. № 13 до неї, які були ратифіковані законами України від 22 лютого 2000 р. та 28 листопада 2002 р. відповідно, застосування страти як виду покарання спочатку було обмежено можливістю застосування лише за діяння, вчинені під час війни або невідвротної загрози війни, а потім повністю заборонено. Хоча невід'ємність права людини на життя є його важливою ознакою та прямим наслідком природності цього права, але, незважаючи на це, вказане право, як бачимо, аж ніяк не є абсолютним і може обмежуватись, оскільки позбавлення людини життя допускається за наявності на те законних підстав.

Що стосується питання права на евтаназію, то варто зазначити, що в наш час термін «евтаназія» дедалі частіше зустрічається не тільки у професійному спілкуванні лікарів, юристів, політиків, а й у дискусіях звичайних пересічних громадян. Загалом під евтаназією розглядають практику припинення (або скорочення) лікарем життя людини, яка страждає на невиліковне захворювання, відчуває нестерпні страждання, на задоволення прохання хворого в безболісній або мінімально болісній формі з метою припинення страждань [5, с. 199].

Цей термін використовується уже давно. Його запровадив англійський філософ Ф. Бекон ще у XVII ст. «Евтаназія» в перекладі з грецької означає «добра смерть», проте, як свідчать історичні факти, це не завжди було так [7, с. 14].

Після Другої світової війни евтаназія була легалізована тільки у 1977 р., коли в США (Каліфорнія) було ухвалено перший в світі закон «Про право людини на смерть», згідно з яким було дозволено здійснення пасивної евтаназії. Сумнозвісний приклад доктора Д. Кеворкяна із США («Доктор смерть»), якого шість разів засуджували до ув'язнення за використання активної евтаназії для 130 осіб і стільки ж разів виправдовували, поступово перетворився на феномен соціального замовлення смерті [6, с. 2].

Нині практика застосування евтаназії поширена в багатьох країнах світу. Першою країною, яка легалізувала активну і пасивну евтаназію в Європі, були Нідерланди. За неофіційними даними, евтаназія в ній здійснювалася за домовленістю між пацієнтами та лікарями ще з 1984 р. [5, с. 199].

10 квітня 2001 р. верхня палата парламенту цієї країни ухвалила закон («*Toetsing levensbeëindiging op verzoek en hulp bij zelfdoding*»), який звільняє від кримінальної відповідальності лікарів, що допомагають хворим піти з життя. Відповідно до нього пацієнт має страждати від невиліковного захворювання і кілька разів звертатися з проханням евтаназії до лікарів, які своєю чергою зобов'язані провести консилиум і в разі позитивного рішення вдатися до заведеної форми умертвіння пацієнта. Крім того, пацієнти можуть залишити письмове прохання лікарів на той випадок, якщо вони будуть занадто хворі фізично чи психічно, щоб прийняти таке рішення. При цьому з закону вилучили дозвіл звертатися за евтаназією дітям від 12 років. До досягнення 16-річного віку такі пацієнти можуть піти з життя лише з дозволу батьків [5, с. 201].

У 2015 р. в Нідерландах евтаназія була застосована 5500 разів, що становило 3,9% від усіх смертельних випадків. Станом на 2017 р. цей відсоток збільшився до 4,5%. Навіть більше, у 2016 р. уряд Нідерландів розпочав розробку законопроекту, метою якого є легалізація евтаназії серед людей, які відчувають, що їх «життя завершене», але при цьому не обов'язково є невиліковно хворими [5, с. 202].

Великий суспільний резонанс викликала справа А. Брауверс – 29-річної голландки, яка не будучи невиліковно хворою, протягом довгих років боролася за надання їй права померти. Страждаючи на комплекс психічних розладів, вона послідовно доводила, що зазнає нестерпних та безнадійних мук від життя. Зрештою, прохання Брауверс було виконано – 26 січня 2018 р. вона померла в результаті евтаназії [6, с. 3].

Ще однією країною Європи, в якій легалізовано евтаназію, є Бельгія. У 2002 р. бельгійський парламент ухвалив закон, згідно з яким лікарям дозволяється «допомогти померти» тяжкохворій людині, яка багаторазово, письмово, добровільно та свідомо засвідчила своє бажання померти [8, с. 392].

Важливо, що, на відміну від Голландії, бельгійське законодавство дозволяє евтаназію без вікових обмежень. Так, 3 березня 2014 р. королем Бельгії Філіпом було підписано перший і поки що єдиний у світі закон про дитячу евтаназію, що дозволяє їй

використання для неповнолітніх дітей. За умов власного бажання, згоди батьків та наявності документального підтвердження психіатра та психолога про усвідомлення невиліковною дитиною свого вибору вона може піти з життя [8, с. 393]. Станом на 2018 р. процедуру евтаназії було застосовано до трьох дітей. Загалом порівняно з 2017 р. кількість смертних випадків, спричинених евтаназією, збільшилась на 13%, а порівняно з 2011 р. подвоїлась.

У 2009 р., попри протиріччя між парламентом та Герцогом Люксембурзьким, евтаназія була легалізована в Люксембурзі. Право достроково припинити своє життя в країні врегульовано дуже складною процедурою, зокрема тяжкохворому пацієнту необхідна обов'язкова згода консилиуму лікарів та ін. Ще однією країною, в якій можна добровільно піти з життя внаслідок евтаназії, є Швейцарія. Формально практика евтаназії в Швейцарії не закріплена на законодавчому рівні, але фактично використовується. У Кримінальному Кодексі існує стаття, що знімає покарання з особи, яка допомогла піти з життя людині, яка цього потребувала. У країні навіть є організація, що здійснюють юридичну та медичну допомогу всім людям, які бажають піти з життя [8, с. 393].

У 2015 р. евтаназія була закріплена на законодавчому рівні і в Німеччині. Варто зазначити делікатність вказаного питання, оскільки останній раз ця процедура була дозволена за нацистів. Тоді було страчено більше 200 000 людей із фізичними вадами або із захворюваннями психіки. Відповідно до ухваленого закону, громадяни, в тому числі родичі невиліковно хворого, мають право сприяти проведенню евтаназії «на індивідуальній основі, виходячи з альтруїстичних мотивів». Водночас закон забороняє сприяти евтаназії на комерційній основі. Порушнику цього розділу закону загрожуватиме до трьох років позбавлення волі [6, с. 4].

У Франції парламент десятки разів ініціював питання щодо легалізації евтаназії. У 2012 р. дискусію започаткував сам Президент П'ятої Республіки Ф. Олланд. Як показали опитування громадської думки, 90% французів виступають за лібералізацію законів та запровадження не лише пасивної, а й активної евтаназії. Однак це питання для Парижа залишається відкритим [5, с. 202].

Шляхом порівняльного дослідження законодавства сорока двох держав-членів Ради Європи Європейський суд із прав людини встановив, що у тридцяти шести країнах будь-яка форма допомоги самогубству суворо заборонена і передбачає кримінальну відповідальність.

У Швеції та Естонії сприяння самогубству не є злочином, однак естонські лікарі не мають права призначати препарат для полегшення життя шляхом самогубства. І, навпаки, тільки чотири держави-члени (Швейцарія, Бельгія, Нідерланди та Люксембург) дозволяють лікарям виписувати смертельні наркотики з урахуванням конкретних гарантій (див. Рішення «Хаас проти Швейцарії» від 20 січня 2011 р.) (п. 26) [9, с. 1].

У багатьох розвинених країнах проблема евтаназії так і залишається невирішеною. Суперечливість евтаназії з медичного та морально-етичного поглядів породила неоднозначну юридичну оцінку цього явища [10, с. 13].

Правовий статус евтаназії в кожній із держав, в яких її легалізовано (Швейцарії, Бельгії, Нідерландах, Люксембурзі), має свої нюанси. У Кримінальному кодексі Швейцарії встановлена відповідальність за підбурювання і допомогу в самогубстві (караються, коли злочинець здійснює ці дії з «особистих мотивів» (ст. 115)) [9, с. 1].

Показовим є рішення «Хаас проти Швейцарії» від 20 січня 2011 р. Суть справи полягала в такому: заявник, посилаючись на ст. 8 ЄКПЛ, скаржився, що його право вирішувати, як і коли закінчиться його життя, було порушене (п. 3). Заявник страждав від серйозного біполярного афективного розладу (психічного розладу) протягом двадцяти років і двічі намагався покінчити життя самогубством. Оскільки його хвороба підлягає тривалому лікуванню, що виключає гідне життя для нього, він просив допомоги в його припиненні (п. 7). Заявник скаржився на умови, необхідні для отримання фенобарбіталу натрію (п. 32) [9, с. 1].

ЄСПЛ було висловлено правову позицію, що людина має право вирішувати, яким чином і в який момент її життя закінчиться, якщо вона здатна вільно приймати рішення з цього питання і здійснювати відповідні дії для цього. Зокрема, це становить один з аспектів права на повагу до приватного життя в розумінні ст. 8 ЄКПЛ (п. 51) [9, с. 1].

ЄСПЛ вказав, що «він поділяє думку федерального суду про те, що право на життя, гарантоване ст. 2 Конвенції, зобов'язує держави створити процедуру, здатну забезпечити, щоб рішення про припинення свого життя дійсно відповідало вільній волі індивіда. Суд вважає, що вимога пред'являти рецепт лікаря, виданий на підставі повного психіатричного обстеження, є засобом, який дозволяє виконати це зобов'язання» (п. 58). Отже, не було порушення ст. 8 ЄКПЛ [9, с. 1].

14 травня 2013 р. ЄСПЛ розглянув ще одну справу «Гросс проти Швейцарії» (матеріальний аспект): питання евтаназії не розглядался, було підкреслено відсутність у законодавстві Швейцарії чітких принципів, які визначали б, чи можлива евтаназія і за яких умов, оскільки заявниця не страждала на смертельні хвороби, а просто втомилася жити [11, с. 1].

З огляду на відмінності в законодавстві та легалізацію евтаназії у Швейцарії викладені рішення ЄСПЛ варто використовувати з урахуванням особливостей національного законодавства в тих державах, де евтаназія і самогубство за допомогою інших осіб заборонено (зокрема в Україні).

Швейцарія – єдина країна, в якій поширений так званий суїцидальний туризм. Щорічно близько 200 осіб приїжджають до неї за смертю. В основному це дуже літні або невиліковно хворі люди. У країні діє шість організацій, що надають послуги такого роду.

Останнім часом зростає кількість звернень громадян держав, в яких евтаназія заборонена (Італії), до держав, де це легалізовано (наприклад, Швейцарії). Таке явище отримало назву «туристична евтаназія». Евтаназійний туризм, також суїцидальний туризм – різновид туризму, в рамках якого для потенційних кандидатів організуються поїздки в ті країни, де допускається евтаназія, для її проведення [12, с. 223].

У зоомагазинах Мексики продається препарат пентобарбітал, який використовується для евтаназії домашніх тварин. При вживанні пентобарбіталу людиною препарат дає смерть протягом однієї години. Літні туристи з різних частин світу, які прагнуть припинити своє власне життя, вилітають у Мексику за препаратом, який є в країні у вільному доступі. Проте з евтаназією тут можуть виникнути труднощі, оскільки якість пентобарбіталу в Мексиці не контролюється [12, с. 223].

Коли в Нідерландах легалізували евтаназію, критики цього рішення побоювалися, що це викличе хвилю «евтаназійного туризму».

Основна кількість людей, які приїжджають до Швейцарії для евтаназії, з Німеччини та Великої Британії. На жовтень 2008 р. близько 100 британських громадян скористалися послугами швейцарської організації «Dignitas» в Цюриху, щоб самостійно закінчити своє життя, а 690 були зареєстровані як майбутні клієнти [12, с. 224].

Цюрих вважається центром «суїцидального туризму», тому що там не потрібно бути громадянином Швейцарії для проведення евтаназії. Протестуючі проти евтаназії вважають, що Цюриху не потрібна така слава. У квітні 2010 року в Цюрихському озері було виявлено 60 контейнерів із прахом імовірно іноземних громадян, що викликало обурення та шок у місцевих жителів. Існування евтаназії було поставлено під сумнів. У травні 2011 року з ініціативи Федерального демократичного союзу і Євангельської партії був проведений референдум, на якому жителі кантону Цюрих проголосували за легалізацію евтаназії для невиліковно хворих, причому не тільки громадян Швейцарії, а й туристів, які приїжджають до країни. Вимога повної заборони «суїцидального туризму» на національному рівні було відхилено 234 956 жителями (84,5%) Цюриха [12, с. 224].

Отже, підсумовуючи, варто зазначити, що у зв'язку з динамічним розвитком суспільних відносин, з'являються різні нові поняття, зокрема, набирає популярності питання евтаназії або «права на смерть». Право на смерть на законодавчому рівні не закріплено в жодній із провідних країн світу. За результатами розгляду судових справ, в яких заявники просили звільнити від відповідальності осіб, за допомогою яких вони змогли б скористатися своїм «правом на смерть», такі заяви не задовольняються. Вважаємо, що евтаназія – це не вихід із ситуації. Якщо буде запроваджено евтаназію, то особа може піддатись впливу хвороби (або іншої особи) та прийняти рішення, яке призведе до жахливих, неминучих і незворотних наслідків. Дізнавшись про

наявність невиліковної хвороби, особа за допомогою психологічної, медичної допомоги, вживання безпечних препаратів тощо, може полегшити свої страждання і продовжити життя. Тому можна зробити висновок, що життя є найбільшою цінністю людини і право померти – не наслідок, а антитеза праву на життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Харатян Т.Н. Природа та зміст конституційного права людини на життя: теоретико-правовий аспект. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 3. С. 117–120.
2. Рабінович П.М. Права людини: загальнотеоретичні засади. Проблеми законності : Респ. міжвідом. наук. збірник / відп. ред. В.Я. Тацій. Харків, 1998. Вип. 36. С. 11–13.
3. Тиріна М.П. Конституційно-правова природа біологічних прав людини: онтологічна характеристика. *Держава і право. Юридичні і політичні науки* : збірник наук. праць. Київ : Ін-т. держави і права НАНУ, 2010. Вип. 47. С. 205–209.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Міжнародний документ від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004/sp:max20.
5. Ворона В. Право на евтаназію як складова права людини на життя. *Право України*. 2010. № 5. С. 199–204.
6. Крекотін В. Право на смерть: про плюси, мінуси та історію евтаназії. URL: <https://ua.news.ua/pravo-na-smert-pro-plyusy-minusyta-istoriyu-evtanaziyi/>.
7. Бэкон Ф. Сочинения : в 2 т. 2-е испр. и доп. изд. Москва : Мысль, 1977. Т. 1. 567 с.
8. Стефанчук Р.О., Янчук А.О., Стефанчук М.М., Стефанчук М.О., Блажівська Н.Є. Право на евтаназію: за чи проти? Патологія. 2018. № 3. С. 390–395.
9. Case of Haas v. Switzerland (Application № 31322/07). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-102940%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-102940%22]).
10. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав і основоположних свобод : компендіум / О.В. Сердюк, Ю.В. Щокін, І.В. Яковюк та ін. ; за заг. ред. О.В. Сердюка, І.В. Яковюка. Харків : Право, 2019. С. 112.
11. Case of Gross v. Switzerland Application № 67810/10. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-119703%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-119703%22]).
12. Солодкова К.А., Супрунова І.А. Деякі питання евтаназії: правова природа, практика європейського суду з прав людини та законодавство України. *Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Серія «Юридичні науки»*. 2020. С. 221–226.

Сьох К.Я., Ященко Т.О. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ЛЮДИНИ НА ЖИТТЯ ТА ЕВТАНАЗІЮ: ДОСВІД КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Статтю присвячено дослідженню правової природи та змісту конституційного права людини на життя. Досліджено досвід країн Європейського Союзу та проведено аналіз такого явища, як евтаназія, його вираження в законодавстві та вплив на громадянське суспільство.

Також проведено аналіз правових позицій Європейського суду з прав людини, котрий дозволяє стверджувати, що Суд не вимагає легалізації евтаназії або самогубства за допомогою інших осіб; заборона в законодавстві України евтаназії повністю відповідає Європейській конвенції з прав людини і практиці Європейського суду з прав людини. Можна з високим рівнем ймовірності прогнозувати, що незабаром Суд прийме постанову, в якій зобов'яже державу-відповідача регламентувати правові процедури щодо здійснення права на життя в контексті евтаназії у зв'язку з такими конституційними категоріями, як гідність особистості та якість життя.

Поки що єдиного підходу до питань легалізації евтаназії немає в усьому світі. Нині формується тенденція щодо легалізації пасивної евтаназії у правових порядках окремих економічно розвинутих країн. Однак цьому передувала серйозна суспільна полеміка з найширшим залученням до неї, крім юристів, представників медицини, біоетики, філософії, соціології, інших наук.

Не визнаючи евтаназію як складову частину права на життя, Європейський суд із прав людини активно говорить про втручання в особисте життя і порушення гідності смертельно хворої людини з істотними фізичними обмеженнями в процесі заборони евтаназії.

Попри сформовані тренди, евтаназія в жодному своєму прояві, формі не може вважатись достатньою правовою підставою для позбавлення людини життя та відповідного припинення її права на життя. Пріоритетним напрямом розвитку має бути не легалізація евтаназії, а розвиток паліативної допомоги, котра має на меті усунення болю та всебічну підтримку пацієнтів, членів їхніх сімей, а також інших осіб.

Мета статті полягає в тому, щоб дослідити, в яких країнах Європи евтаназія закріплена на законодавчому рівні та які особливості має відповідне законодавство.

Ключові слова: право на життя, евтаназія, конституційне право на життя, евтаназія в країнах ЄС, Європейський суд із прав людини.

Sokh K.Ya., Yashchenko T.O. THE CONSTITUTIONAL RIGHT OF HUMAN BEING TO LIFE AND EUTANASIA: THE EXPERIENCE OF THE COUNTRIES OF THE EUROPEAN UNION

The article is devoted to the study of the legal nature and content of the constitutional right of man to life. The experience of the countries of the European Union was studied and the analysis of such a phenomenon as euthanasia, its expression in the legislation and the influence on the citizens was carried out.

Also, an analysis of the legal positions of the European Court of Human Rights has been conducted, which allows us to state that the Court does not require the legalization of euthanasia; The prohibition in the legislation of Ukraine on euthanasia is fully in line with the European Convention on Human Rights and the practice of the European Court of Human Rights. It can be predicted with a high degree of certainty that the Court will soon issue

a ruling obliging the respondent State to regulate legal procedures for the exercise of the right to life in the context of euthanasia in relation to such constitutional categories as dignity and quality of life.

So far, there is no single approach to the legalization of euthanasia worldwide. Currently, there is a tendency to legalize passive euthanasia in the legal systems of some economically developed countries. However, this was preceded by a serious social controversy with the widest involvement in it in addition to lawyers from medicine, bioethics, philosophy, sociology and other sciences.

Without recognizing euthanasia as an integral part of the right to life, the European Court of Human Rights actively speaks about intrusion into the face of life and the violation of human dignity by decency.

Despite the current trends, euthanasia in any of its forms can not be considered a sufficient legal basis for depriving a person of life and the corresponding termination of his right to life. The priority of development should not be the legalization of euthanasia, but the development of palliative care, which aims to eliminate pain and comprehensive support for patients, their families and others.

The purpose of article is to investigate in which countries of Europe euthanasia is enshrined in law and what are the specific features of the answer.

Key words: right to life, euthanasia, constitutional right to life, euthanasia in EU countries, European Court of Human Rights.